

מו. מועד חג שבועות

הגמרא במסכת ראש השנה מחפשת מקור לשבעת ימי התשלומים לחג שבועות, ומציעה את הלימוד הבא:

דתני רבה בר שמואל: אמרה תורה: מנה ימים וקדש חדש, מנה ימים וקדש עצרת, מה חדש למנויו - אף עצרת למנויו. (ה, א)

הלימוד מקשר בין שבועות ובין ראש חודש. הצד השווה בין שניהם הוא שהמועד אינו קבוע מראש אלא תלוי בספירה המתחילה בזמן מוקדם יותר: ראש חודש נקבע לאחר עשרים ותשעה או שלושים ימים מראש החודש הקודם. שבועות נקבע לאחר שעברו ארבעים ותשעה ימים מפסח, כאשר שבועות חל ביום החמישים. לימוד זה קובע שמשך הזמן בו מותר להקריב את הקרבן תלוי באופיה של הספירה: בראש חודש הקרבת הקרבן היא למשך יום אחד, משום שהספירה היא של ימים, ובחג שבועות המנייה היא של שבעה שבועות ולכן ניתן להקריב את הקרבן במשך שבוע.

על כך הגמרא מקשה:

אימא עצרת חד יומא! - אמר רבא. אטו עצרת יומי מנין, שבועי לא מנין? והאמר מר: מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי. ועוד: חג שבועות כתיב.

לכאורה הרי גם שבועות הוא יום אחד, וממילא היה נכון להקריב את הקרבן רק במועד עצמו. על כך עונה הגמרא שאנו מונים גם שבועות ולא רק ימים, ולכן ניתן להקריב את הקרבן במשך שבוע שלם. גם שם החג מעיד על ספירה של שבוע ולא של יום.

בדברי הגמרא מודגשים שני עקרונות בנוגע לחג שבועות:

- א. מועד חג השבועות אינו קבוע בתורה והוא נובע מהספירה של הימים והשבועות.
- ב. הספירה הינה כפולה - ימים ושבועות.

בפרק זה נתמקד בנקודות אלו ונבחן את משמעות הספירה הכפולה המופיעה בתורה. נעסוק במשמעות הספירה ובעובדה שאנו מברכים על התהליך ללא תלות בהגעה אל היעד. בעקבות כך נעיין במחלוקת האחרונים בנוגע לדרך קביעת מועד חג השבועות עבור אדם החוצה את קו התאריך, ונבחן את השיטות השונות לאור כפילות הספירה.²

1. עד מלאת שבעה ימים לאחר החג אפשר להקריב את קרבנות הרגל, שלמי חגיגה ועולת ראייה, לגבי מנין הימים ומנין השבועות ראו את דברי רונן כץ בתוך - 'באר מרים, חג שבועות', מעמוד 200.

פרשיות התורה

מצאנו שתי פרשיות בתורה העוסקות בספירת העומר. בספר ויקרא נאמר:

וּסְפַרְתֶּם לָכֶם, מִמַּחֲרַת הַשַּׁבָּת, מִיּוֹם הַבִּיאָכֶם, אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה: שִׁבְעַת שָׁבָתוֹת, תְּמַיִמֹת תִּהְיֶינָה. עַד מַמְחֲרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִית, תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם; וְהִקְרַבְתֶּם מִנְחָה חֲדָשָׁה, לַה'. (כג, טו-טז)

התורה מצווה על הספירה בלשון רבים, ומתארת שמועד החג הוא לאחר שבעה שבועות. יחד עם זאת, התורה מבהירה שהספירה היא על הימים, כך שיש גם ספירת שבועות וגם ספירת ימים. בספר דברים הלשון שונה במקצת:

שִׁבְעָה שָׁבָעֹת, תִּסְפֹּר לָךְ: מִהַחֵל חֲרִמְשׁ, בְּקָמָה, תַּחֵל לְסַפֵּר, שִׁבְעָה שָׁבָעוֹת. וְעֵשִׂית חַג שִׁבְעָתוֹת, לַה' אֱלֹהֶיךָ מִסַּת נְדָבַת יְדָה, אֲשֶׁר תִּתֵּן: כִּאֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ, ה' אֱלֹהֶיךָ. (טז, ט-י)

בפסוקים אלו, הציווי על הספירה נאמר בלשון יחיד. כמו כן, הליך הספירה אינו מונה ימים אלא שבועות.

מכפילות הפרשיות עולה כי קיימים שני סוגי חיובים: חיוב על היחיד ועל הציבור; חובה למנות ימים וחובה למנות שבועות. בדרך זו כותבת הגמרא במסכת מנחות:

רבי אליעזר אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר 'תספר לך' (דברים טז, י) - ספירה תלויה בבית דין, שהם יודעים לחדש. 'ממחרת השבת' (ויקרא כג, טו) - מחרת יום טוב, יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם... ת"ר: 'וספרתם לכם' (ויקרא כג, טו) - שתהא ספירה לכל אחד ואחד. (סה, ב)

רבי אליעזר דייק מהפסוקים שיש ציווי כפול - ציווי על בית הדין וציווי על כל יחיד ויחיד. הציווי על בית הדין נאמר בלשון יחיד ומתייחס למניית השבועות, ואילו הציווי בלשון רבים מתייחס למניית הימים. בסיום הפרק נחזור לנקודה זו.

מצווה לספור

במצוות ספירת העומר אנו מברכים על הליך הספירה ללא תלות לתוצאת הסיום. מצאנו עוד מצוות ספירה, חלקן מוטלות על בית דין (ספירת שמיטים ויובלות) ואחרות המוטלות על היחיד (ימי נידה וזבה), אך על ספירות אלו אין ברכה. עובדה זו הביאה את הפוסקים לעסוק בשאלה במה התייחדה מצוות ספירת העומר שאנו מברכים עליה. תוספות במסכת מנחות מציעים שבית דין היו מברכים על ספירת יובל, ובאופן עקרוני גם ספירת הזבה הייתה יכולה להיות בברכה, אלא שבזבה, "כיון שסותרת דאי חזיא, אפילו בשביעי סתרה" (שם ד"ה וספרתם), אין לברך עליה³.

3. ראו גם תוספות כתובות עב, א ד"ה וספרה.

השל"ה כתב שיש להנהיג שהנידה תספור בפיה את ימי טהרה, ממש כעין ספירת העומר, ולעומתו הנודע ביהודה התנגד לגישה זו⁴. הרדב"ז הציע גישה שונה מדוע אין מברכים:

ומה שנראה לי הוא, שהמצוה של 'וספרתם לכם' היא מצוה הכרחית, אין לו להינצל ממנה ולפיכך צריכה ברכה וספירה ומעומד. אבל ספירת ז' נקיים אינה מצוה הכרחית, שהרי אם לא רצתה להזקק לבעל ולהכנס למקדש ולא לאכול קדשים, אלא להשאר טמאה כל ימיה הרשות בידה. ולפיכך אינה מברכת ואינה מוציאה הספירה בפיה ואינה צריכה מעומד. (ד, כז)

לשיטת הרדב"ז, ספירת ימי הנידה אינה מצווה אלא הכנה הכרחית בתהליך הטהרה. ספירת העומר היא מצווה אשר חלה על כל יחיד ולכן יש לה מעמד המחייב הוצאה בפה וברכה.

ספירה מבררת ומקדשת

הרדב"ז הסביר כי בספירת העומר קיימת מצווה בהליך הספירה עצמו. כאשר נוסף לשיטה זו את דברי תוספות ניתן יהיה להסיק שיש צורך בספירה מלאה של כל הימים, שהרי התורה כבר אומרת שעל ידי הספירה אנו מקדשים את חג השבועות, כדברי הגמרא במסכת ראש השנה 'מנה ימים וקדש עצרת'.

בהקשר זה יש לבחון מה קורה במצב שספירת האדם אינה מעידה על מועד חג השבועות. כך לדוגמה קורה כאשר עוברים את קו התאריך - אדם שטס מאוסטרליה לארה"ב 'מרוויח' יום, ועבורו חג השבועות חל ביום 51 ולא ביום החמישים. בשו"ת משנה הלכות (י, קכא) נשאל בעניין זה והוא נוטה לפסוק שהאדם יספור ללא ברכה לפי המקום שאליו הגיע כעת. הרב קליין בתשובה מדגיש ש"לענין שבועות בכל אופן יחוג כאנשי המקום שבו הוא נמצא ואין למנות שני מניינים משום ספיקא דיומא".

בפוסקים אחרים הועלו מספר אפשרויות פסיקה אחרות כגון שימשיך ספירתו כפי מקומו המקורי או שיספור את שני הימים. בשו"ת 'בצל החכמה' מכריע שביום הראשון שהאדם מגיע לארה"ב הוא יספור ללא ברכה עוד פעם כיום שיצא מאוסטרליה, ולאחר מכן יכול להמשיך בברכה (ה, צו)⁵.

שיטה מיוחדת בעניין זה מופיעה בכתבי הרבי מליובאוויטש. בדבריו הוא מבחין בין ספירת העומר ושאר מצוות התלויות בזמן:

4. נודע ביהודה תנינא יו"ד סימן קכג. וראו באריכות בעניין זה בטהרת הבית חלק ב מעמוד שכא.
5. מה הדין לגבי אדם בתחילת ימי הספירה שיודע שיעבור את קו התאריך ויהיה לו ספק בהמשך הספירה. האם עליו לספור את הימים הראשונים בברכה? לכאורה היה מקום לתלות זאת במחלוקת תוספות והרדב"ז שראינו לעיל. לפי תוספות יתכן ולא יברך כמו אישה זבה שספק אם תסיים את ספירתה, ולפי רדב"ז יש מצווה בכך.

והנה במה דברים אמורים? בדינים התלויים במנין - ימי השבוע או ימי החודש, אבל דין ספירת העומר הרי זה תלוי במשך הזמן, ואם כן, לכאורה, אינו שייך לשקלא וטריא הנ"ל. והשאלה היא: מי שעבר קו התאריך, היינו המקום שבו מדלגין או מוסיפין יום, באמצע ימי ספירת העומר, ובמילא אם ינהג כמנהג המקום שבא לשם, יהיו במספרו רק מ"ח ימי ספירת העומר או נ' ימי ספירת העומר. ואם כן מה דינו לענין ספירת העומר ולענין חג השבועות התלוי בספירת העומר ולא בימי החדש.

(אגרות הקודש ג, תצד)

לשיטתו של הרבי מליובאוויטש יש צורך שספירת העומר תהיה ספירה של שבע שבועות תמימות, לא חסר ולא יתר אפילו יום. בעקבות כך הוא מחדש לגבי מועד חג השבועות:

וממילא אתינן לשאלה שניה: איך יתנהג בחג השבועות? ונראה לפי עניות דעתי, אף שהוא חידוש קצת: כיון דחג השבועות תלוי אך ורק בספירת העומר, כידוע, הרי על פי סברא א' הנ"ל, צריך הוא לחוג את חג השבועות ביום טוב שני של יהודי אוסטרליא, והוא אצלו יו"ט ראשון מספק... ובמילא סופר ספירה המ"ט ומניח תפלין ביום טוב א'...

לדבריו, יש לחוג את חג השבועות במועד שבספירתו עברו ארבעים ותשעה ימים גם אם מועד זה שונה מהיום אותו שומרים שאר האנשים החיים במקום. בתחילת דבריו הוא כותב זאת כחידוש ואמר זאת בהסתפקות, אך לאחר מכן הורה בדרך זו הלכה למעשה. לפי גישה זו יתכן ואותו חג יחול בימים שונים עבור אנשים שונים שחיים באותו מקום, הואיל ובשבועות יש תנאי של 'תמימות'. בדרך זו מורים רבני חב"ד באופן מעשי:

שאלה: כיצד ינהג מי שטס בימים האלה לאוסטרליה או ממנה, לענין ספירת העומר?

...לעומת זה, מצוות ספירת העומר מוטלת על כל יחיד לעצמו, ועליו לספור על-פי דרכו. לכן עליו להוסיף לספור על פי דרך הספירה שלו, גם אם היא שונה מספירת תושבי המקום.... העניין מסתבך יותר מאחר שהתורה קובעת כי חג השבועות אינו קשור בתאריך מסויים, אלא הוא חל ביום החמישים לעומר... נמצא אפוא כי הספירה של העומר קובעת גם את מועד החג.

כדי שלא להיקלע לסבך זה הרבי מליובאוויטש ממליץ להימנע ככל האפשר מלעבור את קו התאריך בימי ספירת העומר. מי שנאלץ לעבור את הקו ינהג כך: אם עבר ממערב למזרח - יעשה את יום ה' בסיוון חג השבועות לכל דבר (רק לא יאמר 'זמן מתן תורתנו'); ואם עבר בכיוון ההפוך, ממזרח למערב - יהיה חג השבועות שלו בז' בסיוון (בן חו"ל יוסיף יום שני של גלויות למחרת החג הראשון שלו).⁶

6. הרב יוסף שמחה גינזבורג, מתוך פינת ההלכה והמנהג, שיחת השבוע גיליון 1166. ראו הרחבה בעניין זה במאמרו של הרב נריה גוטל- 'שמרן וחדשן: לדרכו ההלכתית של רבי מנחם מנדל שניאורסון', ספר על חב"ד, מ' חלמיש וי' קראוס (עורכים), אוניברסיטת בר אילן.

ספירה כפולה

בשורות הקודמות ראינו את ההבנה שהביטוי 'מנה ימים וקדש עצרת' מתייחס למצוות הספירה המוטלת על כל יחיד ויחיד. לאור הבנה זו יתכן וקביעת מועד חג העצרת תהיה שונה לפי הספירה של כל אדם. כאמור, להלכה רוב מוחלט של הפוסקים כתבו שאדם שעבר את קו התאריך בימי הספירה חוגג את שבועות כפי אנשי המקום שהגיע אליו⁷. מהי נקודת המחלוקת בין דברי רוב הפוסקים ובין גישת חב"ד?

החזקוני מסביר את הפרש הלשון שבין ספר ויקרא וספר דברים:

'וספרת לך שבע שבתות שנים' - לפי שאין כאן אלא ספירה אחת והיא בבי"ד אין צריך לברך. אבל עומר דכתיב ביה שתי ספירות אחת בפרשת אמור ואחרת בפרשת ראה- אחת לבי"ד ואחת לציבור, צריך לברך. (ויקרא כה, ח)

לדברי החזקוני, הגדרת המצווה היא כפולה: גם על בית דין וגם על היחיד. הספירה של בית דין קובעת את מועד החג, אך יש חובת ספירה על כל אחד.

נראה שיש להסביר מחלוקת זו, האם הספירה היא מצווה אחת או שתי מצוות, לאור שני הסברים אפשריים בדברי הרמב"ם בספר המצוות. הרמב"ם מגדיר את מצוות ספירת העומר:

והמצוה הקס"א היא שצונו לספור מקצירת העומר תשעה וארבעים יום והוא אמרו יתעלה "וספרתם לכם ממחרת השבת". ודע כי כמו שנתחייבו בית דין למנות שנות יובל שנה שנה ושמטה שמטה כמו שבארנו במה שקדם כך חייב כל אחד ואחד ממנו למנות ימי העומר יום יום ושבווע שבוע. שהוא אמר תספרו חמשים יום ואמר "שבעה שבועות תספר לך". וכמו שמנין השנים והשמטים מצוה אחת כמו שבארנו כן ספירת העומר מצוה אחת. וכן מנה אותם כל מי שקדמנו מצוה אחת....

הרמב"ם מדגיש שמצוות ספירת העומר מוטלת על היחיד ולא על בית הדין. לפי שיטת חב"ד המצווה היא רק על היחיד, וכל אחד קובע את מועד החג. לפי גישת רוב הפוסקים המצווה היא כפולה, וחובת היחיד אינה מפקיעה את תפקיד בית דין בקביעת זמן המועדות. רק לבית דין יש סמכות לקבוע את זמן המועדות בפועל, כפי שכותב ר' חיים מבריסק בחידושו על הרמב"ם:

ואשר יראה לומר בזה, על פי מה שפסק הרמב"ם בהלכה א' שם ז"ל: "מצות עשה לספור שבע שבע שנים ולקדש שנת החמשים שנאמר וספרת לך שבע שבתות שנים וגו' וקדשתם את שנת החמשים, ושתי מצות אלו מסורין לבית דין הגדול בלבד" עכ"ל, ואם כן יש לומר דאין היובל נוהג אלא אם כן הוקבע על ידי ספירה וקידוש בית דין, ואם לא הוקבע על ידי ספירה או שלא קדשוהו אינו יובל... וכמו דבקידוש ראש חודש

7. בנוסף לפוסקים שהזכרנו בפסקה הקודמת ניתן להפנות למקורות הבאים: מועדים וזמנים השלם ז, רלו עמוד קעט; שו"ת באהלה של תורה ב, או"ח, עב, ח ועוד.

אם לא קדשוהו בית דין לא הוי ראש חודש כלל, כמו כן בקידוש שנת החמשים אם לא קדשוהו בית דין אין דין יובל על השנה כלל... (שמיטה ויובל פרק י')

קידוש החודשים וקביעת סדר השנים הם נושאים המסורים לבית דין הגדול⁸. עקרון זה מובא בגמרא במסכת בבא בתרא: "אמר ליה: מועדי ה' צריכין קידוש בית דין, שבת בראשית אינה צריכה קידוש בית דין" (קכא, א), כפי שמבואר בספר 'מועדי הרב' בשם הרב סולובייצ'יק:

נמצא, שיש שני דינים בספירת העומר: יש דין שחיוב ספירה חל על כל יחיד ויחיד, דהיינו כל אחד חייב במעשה הספירה. ויש דין לספור לקראת חג השבועות, כדי ליצור את המועד הזה. במי תלויה יצירת חג השבועות וקביעתו? לא בכל יחיד ויחיד, אלא הדבר תלוי בכנסת ישראל החייבת לספור כדי לקבוע את חג השבועות. (עמוד 162)

אחרית דבר

חג השבועות התייחד בכך שהוא החג היחיד ללא תאריך קבוע. התורה אינה קובעת תאריך לחג, ומועדו תלוי בספירת ימים 'ממחרת השבת'. על כן, ספירה זו שונה מספירות אחרות ונחשבת כמצווה אשר מברכים עליה. מצוות הספירה מחולקת לספירת ימים ושבועות, והמצווה חלה גם על היחיד וגם על הציבור.

העובדה שהספירה קובעת את מועד חג השבועות, הובילה לאפשרות כי מועד החג ישתנה בין אנשים שונים. הרבי מליובאוויטש הבין שזמן חג השבועות תלוי בספירת האדם, ואם הוא עבר את קו התאריך במהלך ימי הספירה עליו להמשיך את הספירה על פי מנין השקיעות שהוא רואה. התוצאה של הנחיה זו היא שהוא יסיים את הספירה יום לפני (אם טס מערבה) או יום אחרי (אם טס מזרחה) שאר הציבור. פסק זה יוצר מציאות שאינה שגרתית שבה יהודי יחיד יחגוג את חג השבועות ביום שונה משאר בני קהילת המקום.

הגישה המקובלת בין הפוסקים מחלקת את המצווה לשניים - מצוה על היחיד לספור את הימים, ומצווה על הציבור ובית הדין לספור ולקבוע את מועד חג השבועות. לאור כך, מועד החג אינו תלוי בספירת היחיד ויש לציין את החג ללא תלות בשאלה האם אדם חצה את קו התאריך בימי הספירה.

8. לגבי תפקיד בית דין בקידוש החודש ראה במאמרי- 'קידוש החודש- ראייה או חשבון' בתוך עלון שבועות 165; בספרי 'מסיני ועד ימינו' פרק 1.5.